

MILLIY QO'SHIQCHILIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nuriddin Suyunovich Xolboyev
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalqining milliy qo'shiqchilik san'ati, turlari, taraqqiyot yo'li va o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: milliy qo'shiqchilik, yalla, lapar, katta ashula, folklor, mumtoz asar, maqom, ma'naviy boylik

CHARACTERISTICS OF NATIONAL SINGING ART

Nuriddin Suyunovich Holboyev
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article contains information about the national singing art of the Uzbek people, its types, the way of development and its characteristics.

Keywords: national singing, yalla, lapar, big song, folklore, classical work, status, spiritual wealth

Kelajagi buyuk davlatni qurish uchun eng avvalo ma'naviy kamol topgan insonlarni tarbiyalash bugunning dolzarb masalalaridan biridir. "Xalqimizning ma'naviy boyliklarini, jahon sivilizatsiyasi eng yaxshi yutuqlarini o'zida mujassamlashtirgan yangi avlodni shakllantirish bugunning eng muhim vazifasidir"¹, - deb ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov. Qachonki o'sib kelayotgan avlod har tomonlama yetuk, kamolikka intilgan, o'zida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni mujassamlashtirgan, odob-axloqli, bilim-idrokli, imon-e'tiqodli, odil, vatan va millatiga sadoqatli, ruhiy va jismoniy sog'lom shaxs darajasiga ko'tarilgan insonlar bo'lishiga intilsak ko'zlagan maqsadlarimizga erishamiz.

Insonni ma'naviy kamol toptirishda kuchli ma'naviy-tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan badiiy vositalardan biri musiqa san'atidan mohirona foydalanish yaxshi natija beradi, jumladan, mumtoz musiqa bu vositalar ichida o'ziga xos va o'ta muhim o'rin egallaydi. Musiqa qudratli kuchga ega bo'lib, o'z ohanglari bilan inson qalbini qamrab oladi. Shu boisdan musiqani xalqning, millatning qalbi deb bejiz aytilmagan. Shu tariqa o'zbek mumtoz musiqasi ming yillardan beri odamlar qalbini poklab, ruhan yuksalalishiga ko'maklashib kelmoqda. U kishilarni nafaqat nafosat olamiga yetaklab estetik zavqlantiradi, balki yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlarga ega bo'lishga, chin

¹ I.A.Karimov. Istiqlol va ma'naviyat. Toshkent, «O'zbekiston», 1994.

insonparvar va vatanga sadoqatli bo'lishga chorlaydi. O'zbek mumtoz musiqasi serjihat va buyuk ma'naviyat na'munasi sifatida namoyon bo'lib kelgan. O'zbek mumtoz musiqasi shunday keng ko'lamligi, uning qamrab olmagan mavzulari kamdan-kam topiladi. Xalq o'zi ijro etayotgan xalq qo'shiqlaridan tortib, katta ashula, doston, maqomlariga tarbiya negizini singdira olgan. Ushbu musiqa na'munalari orqali xalqning yuragidagi dardlari, mehr-muhabbati, ishqiy kechinmalari, orzu-istaklarini bayon qilib kelgan. Amaliy ijro bilan bir qatorda qo'shiqchiligimizning boy va mazmunli tarixi, rivojlanish bosqichlari hamda qo'shiqlarning mazmun mohiyati bilan yosh avlodni tanishtirish, o'zining boy merosini mukammalroq bilishi va idrok qilishi uchun zamin yaratadi.

Mumtoz qo'shiqlarimizni o'rganish, uni amalda o'zlashtirish musiqa va san'at maktablari, kollejlari, akademik litsey va oliy talim talabalarining milliy g'ururini shakllantirish uchun asosiy omillardan bo'lib qoladi. Xalqimiz va uning namoyandalari tomonidan yaratilgan ashula va katta ashulalar, dostonlar, maqomlar va turli shakllardagi cholg'u kuylari hamda ularning ijro uslublari va usullari yuzasidan ma'lumot hosil qilish, ular haqida mustaqil fikrni shakllantirish dolzarbdir.

Bugungi kunda xalqimiz tomonidan sevib tinglanayotgan va aytilayotgan ashula, yalla, katta ashula, doston, cholg'u kuylari va maqomlar o'zbek mumtoz musiqasining yetuk janrlari hisoblanadi. Ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ma'naviy boyliklarimiz butun o'zbek xalqi madaniy merosi, qadriyatlarining tarkibiy qismi sanaladi. Yozma va arxeologik manbalarga ko'ra, professional san'at bizning hududlarimizda milodning birinchi asrlarida yuzaga kelgan va rivojlangan. Mumtoz musiqa dastlab xalq musiqasi ijodi na'munalari asosida va ijrochilik madaniyatining rivoji, keyinchalik Sharq mumtoz she'riyati shakllanishi asosida tashkil topgan.

Ushbu musiqa boshqa musiqa ijodiyoti na'munalalaridan bir necha o'ziga xos xususiyatlar bilan farqlanadi:

1. Og'zaki tarzlilik - mumtoz musiqa asarlari xalq tomonidan yaratilib, og'izdan og'izga, avloddan avlodga, ustozdan shogirdga o'tib kelgan ijod mahsuli bo'lib, qadim zamonlarda ilk bor yuzaga kelgan folklor va mumtoz asarlar omma tomonidan ijod qilingan va ijro etilgan. O'rta asrlarda esa iste'dodli sozanda, xonanda va bastakorlar tomonidan yaratilgan. Demak, mumtoz musiqaning yaratilishi va tarqalishi jonli og'zaki an'ana bilan bevosita bog'liqdir.

2. An'anaviylik - mumtoz musiqa na'munalari an'ana sifatida saqlanib, rivojlanib kelmoqda. An'ana deganda uzoq vaqt davomida xalq tajribasidan o'tib, odat tusiga kirgan tadbir yoki xususiyat tushuniladi. An'anaviylik asarlarning og'zaki tarzda yaratilishi, ijro etilishi va tarqalishida; asarlarning matni ya'ni kuy va she'rda, ijro uslublari namoyon bo'ladi. Mumtoz asarlarning musiqiy poetik matni janrlarga ko'ra uzoq muddat davomida doimiy ravishda takrorlanib turadigan qismlarga ega. Ijro etishda ma'lum uslublarning saqlanishida ham an'anaviylik mavjuddir.

3. Professionallik - mumtoz musiqa asarlari yaratilishi va ijro etilishi professional sifatlar ya'ni: keng diapazonli ovoz sohibi, mohir sozanda, musiqa va she'riyat qonuniyatlarini bilish va ularga rioya qilish, ma'lum voqa va ijrochilik maktabi an'alariga bo'ysunishga va mahoratga ega bo'lishdir. Ushbu musiqa namunalari o'ziga xos ijod va ijro jihatlari tufayli professionallikni talab etadi.

4. Mualliflik - mumtoz musiqa ijodiyoti yetuk sozanda va bastakor mahsulotidir, u individual-mualliflik (ma'lum shaxs tomonidan yaratilgan) ijodga kiradi. Aksariyat asarlarning mualliflari noma'lum, ammo ayrim asarlarning nomlari ijodkor va ijrochining ismlari bilan yuritilgan, masalan, Abdurahmonbegi, Karimqulbegi, Ashkullo saqili, Sodirxon Hofiz Ushshog'i, Hoji Abdulaziz Ushshog'i kabi. Bu kabi asarlar o'zining kuy rivoji, shaklining murakkabligi va ijro usullari mukammalligi bilan farqlanadi. Ular ustoz-shogird an'alariga asosida yetuk sozanda, xonanda, baxshi, shoir, katta ashulachi va maqomchilar tomonidan ijro etiladi.

San'at ahli u shoir, xonanda va yoki sozanda bo'lsin xalqning orzu va umidlarini, sevinch va hayratlarini, quvonch va qayg'ularini, jamiki insoniy qalb ehtiyojlarini yuksak musiqiy idrok bilan tasvirlab borib, kishilarga hamisha ruhiy-ma'naviy ozuqa berishni maqsad qiladilar.

5. Lokallik - mumtoz musiqa namunalari mahalliy ijro uslubiga egadir. Shu bois Buxoro "Shashmaqomi", "Xorazm maqomlari" turkumi hamda Farg'ona-Toshkent maqomlari yoki katta ashula janri faqatgina Farg'ona vodiysida shakllangan, rivojlangan, tarqalgan. Dostonchilik san'ati esa Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo va Xorazm ijro uslublari va an'alariga bo'linadi. Bularning har biri o'z mavqei, mazmuni, kuy tuzilishi va rivoji, ijrochilik uslublari bilan bir-biridan farqlanadi. Har biri jug'rofiy va madaniy muhiti, tarixan aholining turmush tarzi, musiqiy shevasi, musiqa janrlari va cholg'ularining tarqalishi hamda ijro uslublari bilan ajralib turadi. Har bir hudud yoki vohaning o'ziga xos mahalliy ijrochilik maktablari an'alarini saqlanib, rivojlanishida namoyandalarning xizmati katta bo'lgan. Mumtoz musiqa ijrochiligi sohasida san'atkorlar "ustoz-shogird" an'anasini yuzaga keltirib, uni qadimdan bevosita qo'llagan holda faoliyat ko'rsatib kelishgan.

O'zbek mumtoz musiqasining xalqchilik xususiyati ularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyoqarashni himoya qilishi bilan belgilanadi. Mumtoz musiqa asarlari o'ziga xos badiiy tizimga ega bo'lib, har bir janr kuy-ohang tuzilishi va rivoji, shakli va o'ziga xos ijro uslubi sifatida namoyon bo'ladi. Mumtoz musiqa yuksak mahoratli badiiy tizim hisoblanib, maqomchilik, dostonchilik, ashulachilik, sozandachilik kabi o'ziga xos maktablari bilan jilolanadi.

Har bir maktab vakillari an'anaviy ijrochiligimizda bir-biriga o'xshamagan ajoyib ijro uslublarini va yangidan yangi asarlarni ham yaratdilar. Sodirxon hofiz ijro etgan "Ushshoq", "Sodirxon Ushshog'i" nomi bilan, "Bozirgon", "Oshiq Mahmud" dostonlari Bola baxshi nomi bilan, "Yovvoyi Chorgoh" katta ashulasi Mamadbuva va

Boltaboy hofizlarning nomlari bilan mashhur bo'lib ketgan. Hoji Abdulaziz Abdurasulov bastalagan "Guluzorim", "Bebokcha" ashulalari, Jo'raxon Sultonov bastalagan va o'zi ijro etgan "Guluzorim qani", "Naylayin" ashulalari mumtoz san'at namunalari qatori musiqiy xazinamizdan o'rin olgan. Ularni ardoqlash, saqlash, o'rganish va o'zlashtirish yosh avlodimizning muqaddas burchi deb hisoblaymiz.

Demak, estetik sezgilarimiz rivojida, go'zallikni, badiiy so'z qadr-qimmatini, ona tilimiz boyliklarini va musiqiy shevani his qilishimizda mumtoz musiqaning o'ri beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.A.Karimov. Istiqlol va ma'naviyat. Toshkent, «O'zbekiston», 1994.
2. Ю.Ражабий. Музыка меросимизга бир назар. Т., 1978.
3. Ю.Ражабий, И. Акбаров. Ўзбек халқ музикаси. II-III- томлар. Т., Бадий - адабиёт нашриёти. 1957, 1959.
4. Комил Аваз. Олис оҳанглар. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.Т., 1997.